

PRZYCZYNY ODMOWY WYPŁATY ODSZKODOWANIA W UBEZPIECZENIU MIENIA

Michał Kołodziejczyk

PRZYCZYNY ODMOWY WYPŁATY ODSZKODOWANIA W UBEZPIECZENIU MIENIA

Michał Kołodziejczyk

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez
JP Broker sp. z o.o.

Stan prawny na 1 stycznia 2025 r.

Recenzentka

Dr hab. Monika Szaraniec, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Wydawczyni

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktorka prowadząca

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-414-6

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wstęp	15
Rozdział I	
Brak odpowiedzialności ubezpieczyciela z powodu nieważności umowy	21
1. Wprowadzenie	21
2. Zawarcie umowy ubezpieczenia.....	22
3. Brak zdolności do czynności prawnych podmiotów stosunku ubezpieczeniowego.....	28
3.1. Brak zdolności do czynności prawnych ubezpieczającego.....	28
3.2. Brak zdolności do czynności prawnych pozostałych podmiotów stosunku ubezpieczeniowego	36
4. Brak kwalifikacji podmiotowej po stronie ubezpieczyciela.....	38
4.1. Brak zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej.....	38
4.2. Cofnięcie zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej.....	43
5. Wady oświadczeń woli w stosunku ubezpieczeniowym	45
5.1. Zakres powoływania się na wady oświadczeń woli dla oświadczenia składanego przez ubezpieczyciela....	45
5.2. Zakres powoływania się na wady oświadczeń woli dla oświadczenia składanego przez ubezpieczającego.....	55

6. Ograniczenie swobody umów ubezpieczenia.....	56
6.1. Ograniczenie wynikające z ustawy.....	56
6.2. Ograniczenie wynikające z natury stosunku zobowiązaniowego	61
6.3. Ograniczenie wynikające z zasad współzycia społecznego	65
7. Brak interesu majątkowego	68
7.1. Interes majątkowy i jego funkcje	68
7.2. Podmiot związany z interesem.....	71
7.3. Moment istnienia interesu majątkowego.....	77
7.3.1. Konsekwencje braku interesu majątkowego w chwili zawarcia umowy ubezpieczenia.....	77
7.3.2. Konsekwencje braku interesu majątkowego w trakcie trwania umowy ubezpieczenia.....	83
7.4. Źródła interesu majątkowego	85
8. Niemożliwość zajścia wypadku ubezpieczeniowego.....	91

Rozdział II

Przyczyny braku odpowiedzialności ubezpieczyciela

po zawarciu umowy.....	97
1. Wprowadzenie	97
2. Brak zajścia wypadku ubezpieczeniowego	98
2.1. Pojęcie wypadku ubezpieczeniowego.....	98
2.1.1. Argumenty za pojęciem wypadku zawierającego element szkody.....	104
2.1.2. Argumenty za pojęciem wypadku niezawierającego elementu szkody.....	106
2.2. Brak cech wypadku ubezpieczeniowego.....	116
3. Brak powstania szkody ubezpieczeniowej.....	120
3.1. Szkada ubezpieczeniowa a szkoda w ogólnym prawie odszkodowawczym.....	120
3.2. Sposób ustalania szkody ubezpieczeniowej.....	125
4. Brak związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem a szkodą.....	129
4.1. Stanowiska negujące konieczność istnienia adekwatnego związku przyczynowego.....	129

4.2. Stanowiska pośrednie, częściowo uznające konieczność istnienia adekwatnego związku przyczynowego.....	131
4.3. Stanowisko za istnieniem adekwatnego związku przyczynowego.....	135

Rozdział III

Bezskuteczność umowy i ogólnych warunków

ubezpieczenia	145
1. Wprowadzenie	145
2. Postrzeganie świadczenia ubezpieczyciela a wpływ na bezskuteczność ogólnych warunków ubezpieczenia	146
2.1. Świadczenie ubezpieczyciela jako zapłata określonej sumy	146
2.2. Świadczenie ubezpieczyciela jako ponoszenie ryzyka ...	149
3. Bezskuteczność umowy co do okresu poprzedzającego jej zawarcie.....	155
4. Brak związania wzorcem.....	160
4.1. Ogólne warunki ubezpieczenia jako wzorzec.....	160
4.2. Nieprawidłowe doręczenie wzorca	163
4.3. Bezskuteczność związania ogólnymi warunkami ubezpieczenia w stosunkach zwyczajowo przyjętych posługiwania się wzorcem	165
4.3.1. Bezskuteczność związania w przypadku podmiotów niebędących konsumentami.....	165
4.3.2. Bezskuteczność związania w przypadku konsumentów	168
4.4. Bezskuteczność związania ogólnymi warunkami ubezpieczenia w postaci elektronicznej.....	172
4.5. Sankcja nieprawidłowej inkorporacji wzorca	175
5. Bezskuteczność jednostronnej zmiany ogólnych warunków ubezpieczenia w czasie trwania stosunku ubezpieczeniowego.....	178
6. Bezskuteczność niekorzystnych zmian w przypadku rozbieżności między dokumentami ubezpieczenia a ofertą.....	184

7. Bezskuteczność niekorzystnych różnic w przypadku rozbieżności między umową a ogólnymi warunkami ubezpieczenia	192
8. Bezskuteczność niedozwolonych postanowień umownych	196
8.1. Przesłanki uznania postanowień za abuzywne (art. 385 ¹ k.c.)	196
8.2. Problematyka głównego świadczenia ubezpieczyciela...	208

Rozdział IV

Przedmiotowe wyłączenia i ograniczenia odpowiedzialności ubezpieczyciela	215
1. Wprowadzenie	215
2. Brak opłacenia składki.....	216
2.1. Nieopłacenie składki jako przyczyna nierozpoczęcia ponoszenia odpowiedzialności przez ubezpieczyciela...	216
2.2. Nieopłacenie składki jako przyczyna ustania odpowiedzialności ubezpieczyciela	219
2.3. Nieopłacenie składki jako przyczyna wypowiedzenia umowy ze skutkiem natychmiastowym	223
3. Ogólne wyłączenia i ograniczenia odpowiedzialności ubezpieczyciela.....	225
4. Ograniczenia z powodu sumy ubezpieczenia.....	229
4.1. Wyczerpanie sumy z powodu ratowania i zapobieżenia szkodzie.....	229
4.2. Wyczerpywanie się sumy ubezpieczenia ze względu na szkody częściowe	235
4.3. Niemożliwość podwyższania sumy ubezpieczenia na podstawie art. 357 ¹ oraz art. 358 ¹ § 3 k.c.	237
5. Ograniczenia ze względu na systemy odpowiedzialności ubezpieczyciela.....	240
5.1. System proporcji i system na pierwsze ryzyko.....	240
5.2. Dopuszczalny zakres stosowania proporcji.....	243
6. Ograniczenie ze względu na stosowanie franszyzy i udziału	248

6.1. Stosowanie fransyz i udziału własnego przez ubezpieczycieli.....	248
6.2. Dopuszczalny zakres stosowania fransyz i udziału własnego.....	252

Rozdział V

Podmiotowe wyłączenia i ograniczenia odpowiedzialności ubezpieczyciela	259
1. Wprowadzenie	259
2. Wyłączenie w razie spowodowania wypadku z winy kwalifikowanej.....	260
2.1. Wina umyślna.....	260
2.1.1. Wina umyślna ubezpieczającego i ubezpieczonego.....	260
2.1.2. Wina umyślna osób, za które odpowiedzialność ponosi ubezpieczający (klauzula reprezentantów).....	263
2.1.3. Wina umyślna osób pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym z ubezpieczającym lub ubezpieczonym	267
2.2. Rażące niedbalstwo.....	269
3. Wyłączenie w przypadku naruszenia powinności umownych z winy umyślnej.....	273
4. Wyłączenie w przypadku naruszenia obowiązku deklaracji.....	281
4.1. Zakres obowiązku deklaracji.....	281
4.2. Forma obowiązku deklaracji	287
4.3. Sankcja za naruszenie obowiązku deklaracji	291
5. Wyłączenie w przypadku naruszenia obowiązku notyfikacji.....	293
6. Wyłączenie w przypadku naruszenia obowiązku ratowania	299
6.1. Chwila powstania obowiązku ratowania.....	299
6.2. Środki ratowania i warunki zastosowania sankcji za brak ich użycia	304

7. Ograniczenie w przypadku naruszenia powinności zawiadomienia o wypadku	308
7.1. Nałożenie powinności zawiadomienia o wypadku.....	308
7.2. Sankcja za brak zawiadomienia o wypadku.....	315
7.3. Stosowanie powinności zawiadomienia o wypadku do innych obowiązków	320

Rozdział VI

Ustalenie odszkodowania przez ubezpieczyciela	325
1. Wprowadzenie	325
2. Skuteczne zawiadomienie o wypadku.....	326
3. Postępowanie likwidacyjne.....	333
3.1. Obowiązki ubezpieczyciela po zgłoszeniu wypadku ...	333
3.2. Ustalenie wysokości odszkodowania	341
3.2.1. Koszty przywrócenia do stanu poprzedniego	341
3.2.2. Niedopuszczalność określania szkody jako całkowitej	345
3.2.3. Uwzględnienie podatku VAT.....	347
3.2.4. Uwzględnienie ubytku wartości handlowej	353
3.2.5. Uwzględnienie korzyści z uszczerbkiem (<i>compensatio lucri cum damno</i>)	355
3.2.6. Uwzględnienie kosztów ratowania i zapobieżenia szkodzie	360
4. Związywanie ugodą.....	363

Rozdział VII

Pozostałe istotne zagadnienia związane z odmową wypłaty odszkodowania	369
1. Wprowadzenie	369
2. Podniesienie zarzutu mającego wpływ na odpowiedzialność przeciwko ubezpieczonemu	370
3. Ograniczenie podmiotów uprawnionych do otrzymania odszkodowania	374
4. Ograniczenie w żądaniu spełnienia świadczenia	378
5. Brak możliwości żądania świadczenia przenoszącego wysokość szkody przy ubezpieczeniu wielokrotnym.....	385

6. Zbycie przedmiotu ubezpieczenia.....	389
7. Niedopuszczalność przelewu wierzytelności przyszłych z umowy ubezpieczenia	395
8. Przedawnienie roszczeń w stosunku do ubezpieczyciela ...	402
Zakończenie	407
Bibliografia	409
Akty prawne	425
Orzecznictwo	427

WYKAZ SKRÓTÓW

AC	- autocasco
CBOSA	- Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
EWG	- Europejska Wspólnota Gospodarcza
k.c.	- ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
k.m.	- ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
KNF	- Komisja Nadzoru Finansowego
k.r.o.	- ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
k.s.h.	- ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
Legalis	- System informacji prawnej Legalis
LEX	- System informacji prawnej LEX
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	- Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAŁ	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNC-ZD	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
OWU	- ogólne warunki ubezpieczenia
PEICL	- <i>Principles of European Insurance Contract Law</i>
p.z.p.	- ustawa z 11.09.2019 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1320)
PZU	- Powszechny Zakład Ubezpieczeń

RODO	- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
SA	- sąd apelacyjny
SN	- Sąd Najwyższy
SO	- sąd okręgowy
SOKiK	- Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
SR	- sąd rejonowy
TK	- Trybunał Konstytucyjny
TSUE	- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
u.d.u.	- ustawa z 15.12.2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2024 r. poz. 1214)
u.d.u.r.	- ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 838 ze zm.)
u.KRS	- ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 979 ze zm.)
UOKiK	- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
u.r.r.	- ustawa z 5.08.2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego, o Rzeczniku Finansowym i o Funduszu Edukacji Finansowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 1109)
u.u.o.	- ustawa z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 2500 ze zm.)

WSTĘP

W literaturze odnaleźć można liczne prace podejmujące temat przyczyn odmowy wypłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela. Dotyczą one najczęściej poszczególnych przyczyn lub zagadnień związanych z określoną przyczyną odmowy wypłaty odszkodowania. Szersze ujęcie tych przyczyn nie doczekało się opracowania, co wynikać może z obszerności tej problematyki. Praktycznie bowiem większość zagadnień prawa ubezpieczeń finalnie prowadzić może do zaistnienia odmowy wypłaty odszkodowania. Zdaję sobie sprawę z tego, że również niniejsza praca nie wyczerpuje tematu przyczyn odmowy wypłaty odszkodowania. Omawia kwestie prawa ubezpieczeń będące przyczyną lub prowadzące do zaistnienia określonej przyczyny odmowy wypłaty odszkodowania. Ukazuje złożoność zagadnień i ich niejednolite postrzeganie przez przedstawicieli piśmiennictwa czy judykaturę. Jest to o tyle istotne, że niekiedy zajęcie określonego stanowiska w postrzeganiu zagadnień prawa ubezpieczeń finalnie implikować będzie możliwość zaistnienia lub nie określonej przyczyny odmowy wypłaty odszkodowania. Wydaje się również, że w zasadzie liczba przyczyn, na które może powołać się ubezpieczyciel odmawiający wypłaty odszkodowania, wbrew pozorom nie jest tak duża. Liczne są natomiast sytuacje, które do nich prowadzą.

Z uwagi na wielość tych sytuacji w niniejszej publikacji omawiane są tylko te, które zostały uznane za najważniejsze. Podkreślić również należy, że stosunek ubezpieczenia jest złożonym stosunkiem prawnym, w wielu kwestiach spornym, niejednolicie pojmowanym przez piśmiennictwo czy judykaturę, co istotnie wpływa na możliwość zaistnienia określonych przyczyn odmowy wypłaty odszkodowania. W konsekwencji wiele

kwestii dotyczących prawa ubezpieczeń wydaje się wymagać interwencji ustawodawcy.

Poszukując przyczyn odmowy wypłaty odszkodowania, należałoby rozpocząć od wskazania, że odszkodowanie jest świadczeniem ubezpieczyciela spełnianym na podstawie ważnie zawartej umowy. Na jej mocy ubezpieczyciel zobowiązuje się do zapłaty określonego odszkodowania za szkodę powstałą wskutek zajścia przewidzianego w umowie wypadku (art. 805 § 1 i 2 Kodeksu cywilnego)¹. Mając na uwadze powyższe sformułowanie, w piśmiennictwie wskazuje się na określone przesłanki ponoszenia odpowiedzialności ubezpieczeniowej, tj. zawarcie umowy, zajście wypadku, szkody oraz istnienie związku przyczynowego². Odpowiedzialność ubezpieczeniowa jest rozumiana jako obowiązek ponoszenia ryzyka zapłaty i zapłaty odszkodowania³.

¹ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.).

² B. Kucharski, *Świadczenie ubezpieczyciela w umowie ubezpieczenia mienia*, Warszawa–Łódź 2019, s. 156.

³ A. Cudna-Wagner, *Odpowiedzialność odszkodowawcza ubezpieczyciela*, Warszawa 2002, s. 25, zauważa, że pojęcie odpowiedzialności ubezpieczyciela funkcjonuje w dwóch znaczeniach: jako absolutna odpowiedzialność odszkodowawcza, polegająca na spełnieniu przez ubezpieczyciela świadczenia odszkodowawczego, oraz jako ponoszenie ryzyka nastąpienia wypadku określonego w umowie ubezpieczenia; M. Orlicki [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, *Prawo zobowiązań. Część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 838 i n. M. Orlicki odpowiedzialność niejako zrównuje ze świadczeniem ubezpieczyciela ponoszenia ryzyka zapłaty odszkodowania w razie zajścia wypadku i zapłaty odszkodowania, gdy wypadek zajdzie; J. Nawracała [w:] *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz*, t. 2, red. Z. Brodecki, M. Serwach, M. Glicz, Warszawa 2010, s. 237, wydaje się również wskazywać na dwa rodzaje odpowiedzialności, gdzie bez ponoszenia ochrony nie może być mowy o ponoszeniu ochrony gwarancyjnej; B. Kucharski *Świadczenie...*, s. 155 i n., zaznacza, że odpowiedzialność ubezpieczyciela dotyczy obowiązku zapłaty odszkodowania pod warunkiem spełnienia czterech przesłanek. Nie oznacza to jednocześnie, że ubezpieczyciel nie świadczy przed zajściem wypadku. W tej sytuacji, zdaniem B. Kucharskiego, nie można mówić o odpowiedzialności jako korelacji długu, ubezpieczający nie dysponuje bowiem roszczeniem umożliwiającym przymusową realizację służącej mu wierzytelności. Ponadto uważa, że powinność spełnienia świadczenia przez ubezpieczyciela w wykonaniu umowy jest postacią odpowiedzialności prawnej. Odmienne Sz. Byczko, *Świadczenie pieniężne ubezpieczyciela na tle pojęcia odpowiedzialności cywilnoprawnej* [w:] *Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Leszkowi Ogiegłemu*, red. M. Frasz, P. Ślęzak, Warszawa 2017, który obowiązkowi ubezpieczyciela nie zalicza do kategorii odpowiedzialności.

Podkreślić również trzeba, że pojęcie odpowiedzialności nie jest przez ustawodawcę stosowane konsekwentnie⁴. W zależności bowiem od określonego artykułu odpowiedzialność odnosi on do: świadczenia ponoszenia ryzyka, zajścia wypadku⁵, świadczenia zapłaty w razie zajścia wypadku (odpowiedzialności niejako co do zasady, gdyż odróżnia je od wysokości odszkodowania)⁶ oraz wysokości odszkodowania⁷. Oznacza to, że ustawodawca odnosi odpowiedzialność generalnie do spełnianych świadczeń. Chodzi tu o ponoszenie odpowiedzialności jako ryzyka (po zawarciu umowy) i odpowiedzialności świadczenia zapłaty określonego odszkodowania, warunkowanej dodatkowo zajściem wypadku, powstaniem szkody i zaistnieniem związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem a szkodą⁸. W takiej sytuacji ponoszenie ryzyka zapłaty następuje zawsze w razie zawarcia ważnej umowy. Natomiast wypłata odszkodowania wymagać będzie spełnienia dalszych przesłanek.

Tak rozumiana odpowiedzialność jest odpowiedzialnością umowną, więc i na tym polu doznaje określonych wyłączeń i ograniczeń. Wyłączenia i ograniczenia są nie tylko przejawem woli stron, ale i wynikiem uregulowań ustawodawcy. Ustawodawca w pewnych sytuacjach wprost

⁴ Brzmienie art. 813 k.c. wskazuje na obliczanie składki za czas trwania odpowiedzialności; art. 814 k.c. mówi o odpowiedzialności w razie braku umownego uregulowania rozpoczynającej się od dnia następującego po zaplaceniu składki lub pierwszej raty: zgodnie z art. 817 § 2 k.c.: „Gdyby wyjaśnienie w powyższym terminie okoliczności koniecznych do ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela albo wysokości świadczenia okazało się niemożliwe, świadczenie powinno być spełnione w ciągu 14 dni od dnia, w którym przy zachowaniu należytej staranności wyjaśnienie tych okoliczności było możliwe”; w art. 17 ust. 1 pkt 2 u.d.u.r. mowa o zawieraniu przez zakład w stosowanych przez siebie wzorcach umowy ograniczeń i wyłączeń odpowiedzialności uprawniających do odmowy wypłaty odszkodowania; art. 29 ust. 1 u.d.u.r. formułuje natomiast obowiązek ubezpieczyciela wskazywania, „jakie dokumenty są potrzebne do ustalenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń lub wysokości świadczenia, jeżeli jest to niezbędne do dalszego prowadzenia postępowania”.

⁵ Zgodnie z art. 813 § 1 k.c. składkę oblicza się za czas trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela; w art. 814 § 1 k.c. mowa o rozpoczęciu odpowiedzialności od dnia następującego po zawarciu umowy.

⁶ Art. 817 § 2 k.c. o treści: „[...] gdyby wyjaśnienie w powyższym terminie okoliczności koniecznych do ustalenia odpowiedzialności ubezpieczyciela albo wysokości świadczenia [...]”.

⁷ Art. 824 § 1 k.c., wskazujący na sumę ubezpieczenia jako granicę odpowiedzialności.

⁸ B. Kucharski, *Świadczenie...*, s. 156.

wskazuje na wyłączenia czy ograniczenia odpowiedzialności, stąd też odpowiedzialność może dotyczyć również wysokości świadczenia⁹. Tym samym brak wypłaty odszkodowania zasadniczo uzależniony będzie od niespełnienia przesłanek odpowiedzialności, od możliwości jej wyłączeń i ograniczeń.

Kształt zatem niniejszego opracowania determinowany jest powyższymi przesłankami ponoszenia odpowiedzialności, jej wyłączeniami i ograniczeniami oraz uregulowaniami wpływającymi na powyższe zagadnienia.

Nie zawsze również określona treść, w tym wyłączenie czy ograniczenie, a nawet umowa, będzie mogła być skuteczna. Dotyczy to przesłanek powstania bezskuteczności umowy, a także ogólnych warunków ubezpieczenia¹⁰, w tym niedozwolonych klauzul umownych. W określonych bowiem przypadkach ustawodawca wprost wprowadza sankcję bezskuteczności takiej umowy. Chodzi tu w szczególności o umowę retroaktywną, która dla swej ważności wymagać będzie spełnienia określonych przesłanek. Ponadto posługiwanie się wzorcem, co w przypadku ubezpieczeń jest zwyczajowo przyjęte, wymaga skutecznej jego inkorporacji, niejako spełnienia wymagań formalnych. Podobnie zmiana wzorca w czasie jego trwania wymaga spełnienia określonych przesłanek pod rygorem bezskuteczności. W przeciwnym razie dane treści, które kształtują stosunek zobowiązaniowy, w tym zawierają wspomniane wyłączenia i ograniczenia odpowiedzialności, jak i określone powinności ubezpieczeniowe, nie będą wiązać.

Sankcja bezskuteczności może również dotyczyć rozbieżności między dokumentami ubezpieczenia a ofertą oraz rozbieżności między umową a ogólnymi warunkami ubezpieczenia. Istotne dla niniejszego opracowania (poza wspomnianym niejako formalnym związaniem wzorcem) będzie także redagowanie treści klauzul umownych ze względu na możliwość uznania ich za klauzule abuzywne. Ważnym aspektem będzie również obowiązek przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego

⁹ Wspomniany art. 824 § 1 k.c., wskazujący na sumę ubezpieczenia jako granicę odpowiedzialności.

¹⁰ Dalej jako OWU.

i ustalenia wysokości odszkodowania, w tym jego składników. Odszkodowanie to jest odszkodowaniem umownym, często doznającym ograniczeń czy wyłączeń, które jednak nie zawsze powinny być skuteczne¹¹.

Poza samym ustaleniem odszkodowania ważne jest również wskazanie, kto będzie mógł skutecznie żądać spełnienia świadczenia, gdyż przepisy dotyczące ubezpieczeń zezwalają na ograniczenia w tym zakresie (art. 808 § 3 k.c.). Ponadto nierozwiązana wydaje się kwestia podmiotów uprawnionych do otrzymania świadczenia, w tym możliwości przeniesienia wierzytelności przyszłych (art. 823 § 4 k.c.), co ma wpływ na ewentualną odmowę wypłaty odszkodowania. Specyficzną przyczyną odmowy wypłaty odszkodowania wydaje się być upływ terminu przedawnienia. Pomimo bowiem ponoszenia odpowiedzialności (obowiązku powstałego w wyniku spełnienia wszystkich przesłanek) pozwala on na uchylenie się od zapłaty odszkodowania. Podobnie sytuacja kształtować się będzie we wspomnianym już przypadku ograniczenia możliwości żądania spełnienia świadczenia.

Tym samym, jak wynika z powyższego wprowadzenia, kwestia przyczyn odmowy wypłaty odszkodowania jest zagadnieniem złożonym i – co zostanie przedstawione w pracy – w wielu miejscach spornym, niejednolicie pojmowanym przez piśmiennictwo oraz judykaturę.

¹¹ Kwestia dopuszczalności stosowania proporcji czy franszyz, co zostanie wyjaśnione w rozdziale IV.

Rozdział I

BRAK ODPOWIEDZIALNOŚCI UBEZPIECZYCIELA Z POWODU NIEWAŻNOŚCI UMOWY

1. Wprowadzenie

Zawarcie umowy ubezpieczenia jest podstawową przesłanką ponoszenia odpowiedzialności przez ubezpieczyciela. Bez umowy czy jej ważności nie można mówić o ponoszeniu ryzyka, a w konsekwencji – o zapłacie jakiegokolwiek odszkodowania, nawet jeśli doszłoby do „zajścia wypadku i szkody”. Oznacza to, że w niniejszym rozdziale zostaną omówione te przyczyny, które prowadzą do nieważności umowy. Chodzi o nieważność wynikającą nie tylko z przyczyn ogólnych zawartych w Kodeksie cywilnym, a związanych ze zdolnością do czynności prawnych czy swobodą umów, ale również o nieważność z przyczyn *stricte* dotyczących materii ubezpieczeniowej. Chodzi tu w szczególności o „bycie ubezpieczycielem” w konkretnej umowie, możliwość zajścia wypadku czy posiadanie interesu majątkowego. Poza ważnością umowy istotna będzie również chwila jej zawarcia, pełnić będzie bowiem kilka istotnych funkcji wpływających na ponoszenie odpowiedzialności, a tym samym na możliwość odmowy wypłaty odszkodowania.

2. Zawarcie umowy ubezpieczenia

Zgodnie z brzmieniem art. 805 § 1 k.c. przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. Powyższe wskazuje, że zobowiązanie ubezpieczyciela do wypłaty odszkodowania powstaje na mocy umowy, co – jak wspomniałem – oznacza, że podstawową przyczyną braku odpowiedzialności będzie nieważność zawartej umowy. Umowy, wobec której ustawodawca nie wymaga żadnej szczególnej formy¹, chociaż dla skuteczności dochodzenia roszczeń istotna będzie kwestia dowodowa dotycząca nie tylko jej treści, ale również momentu jej zawarcia. Moment ten bowiem wpływa na pozostałe aspekty dotyczące odpowiedzialności. Przed wszystkim będzie wyznaczał chwilę, która jest istotna dla oceny nieważności zawartej umowy (art. 806 § 1 k.c.) w razie niemożliwości zajścia wypadku czy braku istnienia interesu majątkowego. Wyznaczać będzie również relewantną chwilę dotyczącą wiedzy o zajściu wypadku lub odpadnięciu możliwości jego zajścia (art. 806 § 2 k.c.), jak i okres sprzed zawarcia umowy (okres retroaktywny możliwy do objęcia umową). Zgodnie z art. 813 § 2 k.c. w razie braku uregulowania umownego moment zawarcia umowy wyznaczać będzie moment zapłaty składki. Zapłata składki jednocześnie wpływać będzie na rozpoczęcie odpowiedzialności, a zatem na możliwość odmowy wypłaty odszkodowania (art. 814 § 1 k.c.). Chwila zawarcia umowy istotna będzie również dla istnienia obowiązku informacyjnego (art. 815 k.c.), który powstaje tylko przed zawarciem umowy. Tym samym, jak wynika z powyższego, sama chwila zawarcia

¹ M. Fras [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 5, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2019, s. 180; wyrok SN z 16.11.2006 r., II CSK 181/06, LEX nr 260147: „Przepisy kodeksu cywilnego nie przewidują wymogu zachowania formy pisemnej dla złożenia zakładowi ubezpieczeń oferty zawarcia umowy ubezpieczenia, ani oświadczenia o jej przyjęciu”; wyrok SA w Łodzi z 14.03.1996 r., I ACr 62/96, OSA 1997/1, poz. 4: „Na tle przepisów Kodeksu cywilnego, zawarcie umowy ubezpieczenia (art. 805 § 1) następuje w chwili złożenia przez ubezpieczającego oferty i jej przyjęcia przez zakład ubezpieczeń. Dla skuteczności zawarcia takiej umowy nie jest wymagana żadna forma kwalifikowana. Dokumenty wymienione w art. 809 § 1 k.c. stanowią jedynie dowody (potwierdzenie) – zawarcia umowy – podlegające ocenie zgodnie z zasadami z art. 74 i 75 [art. 75 został uchylony – przyp. M.K.] k.c.”.

umowy jest niezwykle istotna dla rozważań prowadzonych w niniejszej pracy. Wpływać będzie nie tylko na powstanie odpowiedzialności, ale również na możliwość zaistnienia odmowy wypłaty odszkodowania po zawarciu umowy. Natomiast moment zawarcia umowy ubezpieczenia może być swobodnie ustalony wolą stron. W razie braku takiego ustalenia umownego rozstrzygnięcia należy szukać w uregulowaniach dotyczących trybu, w którym umowa została zawarta, lub w uregulowaniach szczególnych dotyczących umowy ubezpieczenia.

W przypadku trybu ofertowego (najczęstszego sposobu zawierania umów praktyce) w razie nieokreślenia momentu zawarcia umowy zastosowanie znajdują art. 809 § 2 oraz art. 811 k.c. Zgodnie z brzmieniem art. 809 § 2 k.c. zasadą jest chwila doręczenia dokumentu ubezpieczenia przez ubezpieczyciela. Przepis ten rozstrzyga o chwili zawarcia umowy w sytuacji, w której strony nie ustaliły daty jej zawarcia poprzez zgodne oświadczenie woli² lub nie nastąpiła akceptacja wniosku przed doręczeniem polisy³. W tej sytuacji momentem zawarcia umowy jest chwila doręczenia dokumentu ubezpieczenia.

Odnośnie do doręczenia dokumentu ubezpieczenia (polisy) w piśmiennictwie wydaje się nie być zgody co do chwili zawarcia umowy w razie doręczania polisy za pomocą operatora pocztowego. L. Ogiegło wyraził pogląd, zgodnie z którym, jeżeli doręczenie polisy lub innego dokumentu ubezpieczenia odbywa się przez operatora pocztowego, to za chwilę zawarcia umowy należy uważać datę stempla pocztowego stwierdzającego nadanie dokumentu na pocztcie⁴. Inaczej kwestię tę ujmują J.M. Kondek oraz A. Chróścicki, twierdząc, że w tej sytuacji zastoso-

² W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, s. 1534; M. Orlicki [w:] *Umowa ubezpieczenia. Komentarz do nowelizacji kodeksu cywilnego*, red. M. Orlicki, J. Pokrzywniak, Warszawa 2008, s. 48; J. Pokrzywniak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 560.

³ Wyrok SN z 25.05.2005 r., I CK 744/04, LEX nr 152451: „Równocześnie chwila doręczenia polisy określa czas zawarcia umowy jedynie na zasadzie domniemania; nie znajduje ono zastosowania, gdy strony określą moment zawarcia umowy lub okaże się, że akceptacja wniosku nastąpiła przed doręczeniem polisy”.

⁴ L. Ogiegło [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 747.

wanie znajdują przepisy ogólne Kodeksu cywilnego dotyczące składania oświadczeń woli (art. 61 k.c.)⁵. Jednak zgodnie z art. 809 § 1 k.c. polisa jest tylko potwierdzeniem zawarcia umowy, które nastąpiło wcześniej, co oznacza, że przesłanie polisy nie jest oświadczeniem woli, ale oświadczeniem wiedzy⁶. Stosowanie więc przepisów o składaniu oświadczeń woli byłoby w tym wypadku nieuprawnione. Powinno to skłaniać ku stanowisku L. Ogigły co do momentu zawarcia umowy.

Na inny moment zawarcia umowy wskazuje art. 811 k.c. (w przypadku postępowania ofertowego i braku ustalenia umownego). Rozstrzyga on w sytuacji przesłania dokumentu ubezpieczenia, który odbiega (na niekorzyść ubezpieczającego) od treści złożonej oferty, przy jednoczesnym braku zwrócenia ubezpieczającemu uwagi na piśmie i wyznaczenia mu terminu do zgłoszenia sprzeciwu. Umowa w tym przypadku również dochodzi do skutku w chwili jej doręczenia, z tym że na warunkach oferty, bez jednoczesnego otrzymania właściwego dokumentu ubezpieczenia. Jest to odstępstwo od zasady doręczenia dokumentu ubezpieczenia. Pomimo jednak niedoręczenia właściwego dokumentu ubezpieczenia zmiany niekorzystne dokonane przez ubezpieczyciela jednostronnie nie są skuteczne. Umowa dochodzi do skutku w momencie otrzymania niewłaściwego dokumentu ubezpieczenia. Dla skuteczności natomiast obowiązywania przesłanych niekorzystnych zmian ustawodawca wymaga spełnienia określonych przesłanek. Po pierwsze, ubezpieczający musi zachować się biernie, nie wnosząc sprzeciwu wobec przesłanej odpowiedzi na złożoną ofertę. Po drugie, ubezpieczającemu musi zostać doręczony dokument ubezpieczenia zawierający postanowienia odbiegające na niekorzyść od treści złożonej oferty. Po trzecie, ubezpieczyciel musi zwrócić na to uwagę na piśmie, przy doręczeniu tego dokumentu oraz wyznaczyć siedmiodniowy termin na wyrażenie sprzeciwu. Tym samym po spełnieniu wskazanych przesłanek umowa dojdzie do skutku na warunkach zmienionych z treścią niekorzystną. Oznacza to również

⁵ A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 39, 40; J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1651.

⁶ Zob. J.J. Szczerbowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, s. 1568.

inny termin zawarcia umowy niż doręczenie dokumentu ubezpieczenia, o którym mowa w art. 809 § 2 k.c. Umowa bowiem dojdzie do skutku następnego dnia po upływie terminu wyznaczonego na złożenie sprzeciwu. Co istotne, to po zaistnieniu wskazanych przesłanek ubezpieczający może złożyć sprzeciw, wobec czego umowa nie dojdzie do skutku. Wspomnieć również należy, że zwrócenie uwagi na piśmie przy doręczeniu dokumentu ubezpieczenia, o którym mowa w art. 811 k.c., wymaga sporządzenia osobnego dokumentu⁷. W piśmiennictwie podkreśla się, że ubezpieczający może przed upływem siedmiodniowego terminu oświadczyć, że zmiany akceptuje⁸. W tym przypadku umowa doszłaby do skutku wcześniej, tj. z chwilą dojścia oświadczenia do ubezpieczyciela. Byłaby to kolejna sytuacja wyznaczająca ewentualny moment zawarcia umowy.

Na marginesie wspomnieć należy, że niektórzy przedstawiciele piśmiennictwa uważają, że nawet korzystne zmiany wymagają akceptacji drugiej strony⁹. Wynika to z faktu, że zmiana stosunku zobowiązaniowego nie może odbywać się w sposób jednostronny, co oznacza, że należałoby do nich stosować wspomnianą zasadę wyznaczania terminu. W tej sytuacji pojawia się pytanie o sens uregulowania wskazywania zmian niekorzystnych, skoro art. 811 § 1 k.c. należałoby stosować również do zmian korzystnych. Nie powinno ująć uwadze, że uregulowanie dotyczące wskazywania zmian niekorzystnych jest pojęciem ocennym. Tym samym trudno jest określić, które zmiany będą korzystne, a które niekorzystne, i co należy wziąć pod uwagę przy określaniu „niekorzystności”. Ponadto część przedstawicieli piśmiennictwa uznaje, że obowiązek zwrócenia uwagi dotyczy również sytuacji, gdy kontroferenta nie została zawarta w dokumencie ubezpieczenia, lecz w innym dokumencie¹⁰. W mojej

⁷ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2016, s. 192.

⁸ W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, s. 1665.

⁹ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, 2016, s. 192; tak też L. Ogiegło [w:] *Kodeks cywilny...*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, s. 749, 750.

¹⁰ Tak: M. Orlicki [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, s. 820, 821; H. Ciepla [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 5, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, s. 367; odmiennie M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, 2016, s. 191.

ocenie takie stanowisko nie jest uprawnione ze względu na literalne brzmienie treści art. 811 k.c.

W piśmiennictwie wskazuje się, że termin siedmiu dni wyznaczony na sprzeciw może być terminem krótkim, jeśli wziąć pod uwagę to, że obejmuje zapoznanie się ze zmianami, namysł i zgłoszenie sprzeciwu¹¹. Spostrzeżenie to wydaje się słuszne, ponieważ nie można pomijać faktu, że zmiany takie często wymagają wnikliwej analizy pod kątem potrzeb ubezpieczającego czy ubezpieczonego. Umowa taka może stanowić element zabezpieczenia w określonym stosunku prawnym, tym samym wszelkie zmiany jej treści mogą być istotne dla celu, w którym została zawarta.

Poza trybem ofertowym umowa może być również zawarta w innych trybach. Ramy jednak niniejszej pracy pozwalają tylko na krótkie wzmianki o możliwych trybach zawarcia umowy, nie ograniczają się one bowiem tylko do oferty. W piśmiennictwie wskazuje się na tryb negocjacji, aukcji czy przetargu¹². Natomiast chwila zawarcia umowy w tych trybach wyznaczana będzie przez odpowiednie przepisy regulujące poszczególne tryby.

Zgodnie z art. 72 k.c. w razie prowadzenia negocjacji umowa zostaje zawarta, gdy strony dojdą do porozumienia co do wszystkich jej postanowień, które były przedmiotem negocjacji. W praktyce trybem „negocjacji” będzie omówienie poszczególnych warunków i ustalenie ich treści oraz podpisanie tak uzgodnionej umowy. Ponadto nawet w przypadku negocjacji strony mogą przejść na tryb ofertowy, gdy jedna ze stron złoży drugiej stronie ofertę. Jeśli chodzi o przetarg, to chwilą zawarcia umowy zgodnie z odwołaniem się w art. 70 k.c. do trybu ofertowego będą przepisy dotyczące przyjęcia oferty, chyba że w przetargu zastrzeżono inaczej. Zgodnie z art. 70 k.c.: „W razie wątpliwości umowę

¹¹ J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3B, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 953.

¹² E. Kowalewski, *Rozdział VIII. Umowa ubezpieczenia* [w:] *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, red. E. Kowalewski, Bydgoszcz–Toruń 2006, s. 239; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, 2016, s. 176; M. Orlicki [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1717.

poczytuje się za zawartą w chwili otrzymania przez składającego ofertę oświadczenia o jej przyjęciu¹³. W przypadku gdy oferent podlega ustawie – Prawo zamówień publicznych¹³, zawarcie umowy następuje w terminie nie krótszym niż 10 dni od dnia przesłania zawiadomienia o wyborze najkorzystniejszej oferty. Dotyczy to sytuacji, gdy zawiadomienie zostało przesłane przy użyciu środków komunikacji elektronicznej. W pozostałych przypadkach następuje to w terminie 15 dni (art. 264 p.z.p.).

Zawarcie umowy może również nastąpić w razie złożenia oferty przez ubezpieczającego pozostającego w stałych stosunkach gospodarczych z ubezpieczycielem (art. 68² k.c.)¹⁴. Piśmiennictwo w takich sytuacjach dopuszcza możliwość zawarcia umowy nie tylko gdy oferentem jest ubezpieczający, ale również gdy jest nim ubezpieczyciel¹⁵. W tym przypadku muszą zostać spełnione trzy przesłanki. Ofertę musi otrzymać osoba prowadząca działalność gospodarczą, oferta dotyczyć ma zawarcia umowy w ramach działalności adresata oraz pochodzić od osoby, z którą oblat pozostaje w stałych stosunkach¹⁶. Po spełnieniu powyższych przesłanek umowę poczytuje się za zawartą w razie braku niezwłocznej reakcji oblata. „Znaczenie natomiast słowa «niezwłocznie» w konkretnym przypadku zależy od rodzaju i stopnia skomplikowania proponowanej umowy oraz od zastosowanego sposobu porozumiewania się stron. Po upływie terminu milczenie oblata uzyskuje znaczenie oświadczenia woli o przyjęciu oferty. Umowa zostaje zawarta z chwilą złożenia tego oświadczenia (niewymagającego dojścia do oferenta), tzn. po upływie terminu określonego słowem «niezwłocznie» od otrzymania oferty¹⁷.”

Należy zwrócić uwagę na to, że umowę ubezpieczenia można zawrzeć również przez internet. Strony internetowe ubezpieczycieli bardzo często zawierają zakładki „kup polisę online”. Zawieranie w ten sposób umowy

¹³ Ustawa z 11.09.2019 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1320).

¹⁴ E. Kowalewski, *Rozdział VIII...*, s. 240.

¹⁵ Dopuszcza się również złożenie oferty przez ubezpieczyciela – tak M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, 2016, s. 177.

¹⁶ A. Brzozowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 343.

¹⁷ P. Machnikowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, s. 200.

danego ubezpieczenia polega na wypełnieniu formularza umieszczonego na stronie internetowej i opłaceniu składki. Zgodnie z art. 61 § 2 k.c. oświadczenie woli wyrażone w postaci elektronicznej jest złożone innej osobie z chwilą, gdy wprowadzono je do środka komunikacji elektronicznej w taki sposób, żeby osoba ta mogła zapoznać się z jego treścią.

Mając na uwadze wskazane tryby zawarcia umowy, można zauważyć, że już samo wyznaczenie momentu zawarcia umowy nie jest zadaniem prostym i wymaga dokonania pewnych zabiegów interpretacyjnych. A prawidłowe ustalenie tego momentu, jak już wspomniałem, jest istotne dla dalszych rozważań związanych z możliwością odmowy wypłaty odszkodowania.

3. Brak zdolności do czynności prawnych podmiotów stosunku ubezpieczeniowego

3.1. Brak zdolności do czynności prawnych ubezpieczającego

Podmiotami stosunku ubezpieczeniowego są nie tylko strony umowy, ale również inne podmioty, takie jak ubezpieczony, poszkodowany czy uposażony w umowie ubezpieczenia osobowego. Dla rozważań prowadzonych w niniejszym rozdziale istotny jest natomiast brak zdolności do czynności prawnych, który będzie prowadził do nieważności umowy. Spowoduje to zniweczenie całego stosunku prawnego ubezpieczenia, na podstawie którego ubezpieczyciel ponosi odpowiedzialność ubezpieczeniową. Podstawową przesłanką w tej sytuacji jest nieważność wynikająca z braku zdolności do czynności prawnych ubezpieczającego. Dotyczy to w szczególności małoletnich, którzy nie ukończyli 13. roku życia, jako nieposiadających zdolności do czynności prawnych, tym samym umowy takie byłyby bezwzględnie nieważne. Natomiast czynności prawne osób, które ukończyły 13. rok życia, z zasady muszą być potwierdzone¹⁸. Sytu-

¹⁸ Pomijam tu uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych małoletnich związanych z zawarciem małżeństwa.

acje te, jeśli chodzi o nabycie, utratę zdolności do czynności prawnych czy kwestie związane z potwierdzaniem czynności małoletnich, nie wydają się stwarzać większych problemów. Problematyczna i warta uwagi wydaje się kwestia zakresu uzyskanej zdolności w zakresie czynności prawnych, które dotyczą przedmiotów oddanych do swobodnego użytku czy też zarobku osób nieposiadających pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 21 i 22 k.c.). W sytuacjach posiadania zarobku czy zarobku z przedmiotów oddanych do swobodnego użytku istnieje możliwość zawarcia umowy ubezpieczenia, która nie będzie wymagać potwierdzenia przez przedstawiciela ustawowego. Dotyczyć to może również nabycia samochodu czy innego pojazdu przez małoletniego. Na marginesie należy dodać, że w przypadku ubezpieczeń mamy także do czynienia z obowiązkiem zawarcia umowy, ale dotyczącym tylko posiadacza¹⁹. Po drugie, obowiązek taki może być nałożony na osobę nieposiadającą pełnej zdolności do czynności prawnej. Małoletni bowiem może być posiadaczem czy nawet właścicielem pojazdu²⁰, może posiadać prawo jazdy²¹ i być pełnoprawnym uczestnikiem ruchu. Pojawiają się zatem pytania: czy małoletni może skutecznie zawrzeć umowę ubezpieczenia? Czy małoletni może kupić pojazd? Nie ulega wątpliwości, że małoletni może być właścicielem określonych dóbr pomimo braku zdolności do czynności prawnych. Ewentualne rozstrzygnięcie przedmiotowej kwestii, tj. możliwości zakupu pojazdu czy ubezpieczenia, powinno opierać się na wspomnianych regulacjach dotyczących zarobku, jak i zarobku uzyskanego z przedmiotów oddanych do swobodnego użytku małoletniemu (art. 21 i 22 k.c.).

W piśmiennictwie w tym zakresie występuje polaryzacja stanowisk. Zwolennicy pierwszego stanowiska uznają, że art. 21 k.c. nie odnosi się do wszelkich czynności zobowiązujących czy rozporządzających, które dotyczą uzyskanego zarobku, a jedynie do czynności rozporządzających

¹⁹ Art. 29 ustawy z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 2500 ze zm.).

²⁰ Konieczna jest zdolność prawna, którą zgodnie z art. 8 k.c. nabywa się z chwilą urodzenia.

²¹ Art. 8 ustawy z 5.01.2011 r. o kierujących pojazdami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1210 ze zm.) dopuszcza posiadanie prawa jazdy od 14. roku życia.

oraz czynności o podwójnym skutku zobowiązująco-rozporządzającym. Wynikać ma to z porównania z treścią art. 22 k.c., gdzie ustawodawca mówi o czynnościach dotyczących przedmiotów oddanych do swobodnego użytku. W art. 21 k.c. jest mowa tylko o rozporządzaniu zarobkiem, a nie o czynnościach dotyczących zarobku²². Tym samym przyjęcie powyższego stanowiska nie dopuszcza możliwości skutecznego zawarcia umowy ubezpieczenia czy zakupu pojazdu przez małoletniego²³. Drugie stanowisko natomiast wydaje się wskazywać na pełną kompetencję do dokonywania zarówno czynności zobowiązujących, jak i rozporządzają-

²² P. Księżak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 162, 163: „W doktrynie przeważa pogląd, że rozporządzenie zarobkiem odnosi się do wszystkich czynności (zobowiązujących i rozporządzających), które dotyczą uzyskanego już zarobku. W takim ujęciu rozmywa się jednak sens ograniczonej zdolności do czynności prawnych. Zaciągnięcie zobowiązania, z którym wiąże się np. konieczność spełnienia świadczenia pieniężnego, nie może być przecież powiązane *ex ante* z zarobkiem tej osoby. Czynność taka byłaby dotknięta nieważnością zawieszoną, o ile świadczenie miałyby być spełnione z pieniędzy pochodzących np. ze sprzedaży jakiegoś składnika majątku, ale zarazem byłaby w pełni skuteczna, jeśli świadczenie miałyby być spełnione z pieniędzy zarobionych. Dlatego należy uznać, że przepis odnosi się jedynie do czynności rozporządzających oraz czynności o podwójnym skutku zobowiązująco-rozporządzającym”; podobnie R. Strugała [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, s. 45 i 49: „czynności prawne, których dotyczą art. 20–22 k.c., mogą być dokonane przez osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych samodzielnie, bez zgody przedstawiciela ustawowego, nawet jeśli przez ich dokonanie osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych zaciąga zobowiązanie lub rozporządza prawem”, „Moim zdaniem, chodzi jednak wyłącznie o zobowiązania wykonane przez osobę o ograniczonej zdolności do czynności prawnych – w praktyce zobowiązania wykonane jednocześnie z ich zaciągnięciem [...]. Przy takim jego ujęciu sens komentowanego przepisu jest zbliżony do art. 14 § 2 k.c. w zakresie, w jakim ten ostatni wymaga wykonania umowy (zob. uw. do art. 14). Konieczność skorzystania ze środków pochodzących z własnego zarobku nie może być traktowana jako element treści zobowiązania. Stąd też nie wydaje się możliwe uznanie, że art. 21 k.c. dotyczy wszelkich umów zobowiązujących, jeżeli tylko osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych spełni swoje świadczenie (w przyszłości) z użyciem środków pochodzących z jej zarobku [...] Powyższe założenia oznaczają, że umowa, która nie została wykonana przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych, wymaga dla swej ważności potwierdzenia, o którym mowa w art. 18 k.c., chyba że należy do umów drobnych, art. 20 k.c.)”.

²³ Zaznaczyć należy, że określony pojazd można już nabyć za niewielką kwotę. Ponadto z posiadaniem pojazdu związany jest obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów.

cych²⁴. Pozwoli to osobie nieposiadającej pełnej zdolności do czynności prawnych na zawarcie ważnych umów bez potwierdzania ich przez przedstawiciela ustawowego.

Podobnie kwestia ta przedstawia się w odniesieniu do możliwości rozporządzania przedmiotami oddanymi do swobodnego użytku, zwłaszcza że przedmiotami tymi mogą być również pieniądze. R. Strugała uważa, że nie dotyczy to wszystkich czynności. Czynności te bowiem należy zawęzić analogicznie jak przy zarobku, tj. do czynności rozporządzających oraz czynności o podwójnym skutku zobowiązująco-rozporządzającym²⁵. Podobnie sytuacja ta rysuje się dla możliwości uzyskania pełnej zdolności do czynności prawnych w zakresie zarobku uzyskanego za przedmioty oddane do swobodnego użytku. Tu również stanowisko R. Strugały nie dopuszcza pełnej zdolności do rozporządzania zarobkiem z przedmiotów oddanych do swobodnego użytku. Jednak dominujące wydaje się odmienne stanowisko w tym zakresie²⁶. Przyjęcie bowiem

²⁴ M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne. Część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 989; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 102; M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014, s. 245; tak też, jak się wydaje, S. Dmowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Gudowski, Warszawa 2014, s. 124.

²⁵ R. Strugała [w:] *Kodeks cywilny...*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, s. 49: „Stąd też nie wydaje się możliwe uznanie, że art. 21 k.c. dotyczy wszelkich umów zobowiązujących, jeżeli tylko osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych spełni swoje świadczenie (w przyszłości) z użyciem środków pochodzących z jej zarobku”.

²⁶ R. Strugała [w:] *Kodeks cywilny...*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, s. 51: „że wyjątek wynikający z komentowanego przepisu nie obejmuje przedmiotów majątkowych (w tym pieniędzy) uzyskanych w zamian za przedmioty oddane osobie ograniczonej w zdolności do czynności prawnych do swobodnego użytku. Takie rozwiązanie odpowiada naturze wyjątku od ogólnej zasady braku kompetencji do samodzielnego zaciągania zobowiązań czy dokonywania rozporządzeń przez osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych. Wyjątek ten dotyczy bowiem konkretnych przedmiotów majątkowych, co do których przedstawiciel ustawowy miał możliwość podjęcia decyzji o oddaniu ich ograniczonemu w zdolności do czynności prawnych do swobodnego użytku”; odmiennie: S. Dmowski [w:] *Kodeks cywilny...*, red. J. Gudowski, s. 125; M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny...*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, s. 253; A. Wypiórkiewicz [w:] *Kodeks cywilny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, red. H. Ciepła, B. Czech, S. Dąbrowski, T. Dończyk, H. Pietrzykowski, Z. Strus, M. Sychowicz, A. Wypiórkiewicz, Warszawa 2005, s. 55.

stanowiska R. Strugały nie pozwoli na skuteczne zawarcie umowy ubezpieczenia jako umowy wychodzącej poza umowy rozporządzające oraz umowy podwójnego skutku. Natomiast przyjęcie drugiego stanowiska, dominującego w piśmiennictwie, nie wyklucza uznania ważności umowy ubezpieczenia zawartej zgodnie z okolicznościami określonymi w art. 21 i 22 k.c.

Odnosząc się do wypowiedzi judykatury, należy odnotować, że podobna sytuacja była rozpatrywana przez Sąd Najwyższy w sprawie odpowiedzialności małoletnich jako posiadaczy pojazdów, którzy nie zawarli umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej²⁷. Sąd Najwyższy stwierdził, że pomimo braku możliwości zawarcia umowy ubezpieczenia ze względu na brak zdolności do czynności prawnych małoletni byli posiadaczami auta oraz mieli możliwość zawarcia umowy. Mogli bowiem zawrzeć umowę z ubezpieczycielem, która byłaby dotknięta wadą bezskuteczności zawieszanej, której ubezpieczyciel nie mógłby wypowiedzieć. Ponadto taką możliwość zawarcia, jak podkreślił Sąd, przede wszystkim mieli ich przedstawiciele ustawowi. Co istotne, Sąd Najwyższy nie rozpatrywał możliwości zawarcia skutecznej umowy w przypadku rozporządzania zarobkiem czy rzeczami (w tym pieniędzmi) oddanymi małoletnim do swobodnego użytku. Zdaniem sądu małoletni nie byli świadomi potrzeby jej zawarcia, lecz *a priori* założył jej nieważność. Tym samym wydaje się, że sąd nie dopuszczał możliwości zawierania skutecznych umów w razie rozporządzenia zarobkiem czy wynagrodzeniem otrzymanym za rzeczy oddane do swobodnego użytku. Takiej możliwości upatrywał w art. 18 k.c. i potwierdzaniu umowy przez przedstawicieli ustawowych. W tej sytuacji, jak orzekł sąd, umowy takie nie tyle byłyby nieważne, co dotknięte bezskutecznością zawieszoną.

Poza osobami fizycznymi ubezpieczającym mogą być również osoby prawne. Wynika to już z samego brzmienia art. 1 k.c., który reguluje stosunki prawne pomiędzy osobami fizycznymi i osobami prawnymi.

²⁷ Wyrok SN z 24.01.2017 r., V CSK 215/16, OSNC 2017/9, poz. 104: „Posiadaczem może być zatem osoba, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, także więc małoletni, jeżeli tylko – jak przyjmuje się w doktrynie – ma dostateczne rozeznanie i jest zdolny własnym działaniem nabyć posiadanie”.

Nie zagłębiając się w powyższą problematykę ze względu na ramy niniejszej pracy, należałoby tylko zarysować ewentualną złożoność tej kwestii. Wskazać trzeba, że powstanie i ustrój osób prawnych określają właściwe przepisy, a wynika to z brzmienia art. 35 k.c. Poza nimi ustawodawca do obrotu dopuszcza podmioty nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 33¹ k.c.). Takimi podmiotami są między innymi spółki osobowe (art. 8 Kodeksu spółek handlowych)²⁸. Osoby te, jeśli przepisy nie przewidują inaczej, powstają z chwilą wpisu do rejestru, a wpis ten ma charakter konstytutywny. Podobną zdolność ustawodawca przyznał również spółkom kapitałowym w organizacji (art. 8 k.s.h.). Szczególnym natomiast podmiotem jest spółka cywilna, która to nie posiada osobowości prawnej ani nie została wyposażona w zdolność do czynności prawnych. W tej sytuacji podmiotami prawa są wspólnicy spółki cywilnej, a nie spółka. Ubezpieczającym w takich sytuacjach będą sami wspólnicy. Specyficznym podmiotem wydają się być również oddziały zagranicznych zakładów ubezpieczeń. Ustawodawca wprost przyznaje zdolność prawną takim podmiotom, stanowiąc, że mogą one nabywać prawa i zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywanym (art. 179 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej)²⁹.

Podkreślić również trzeba, że dla możliwości zawarcia umowy ubezpieczenia istotna jest nie tylko zdolność do czynności prawnych, ale również możliwość skutecznego wyrażania woli przez te podmioty. W zasadzie reprezentowanie tych podmiotów należeć będzie do ich organów. Czasem konieczne będzie sięgnięcie do przepisów szczególnych w celu ustalenia reprezentacji. Dość jaskrawym przykładem będzie sytuacja związana z mieniem państwowym. Zgodnie bowiem z ustawą o zasadach zarządzania mieniem państwowym Skarb Państwa reprezentują organy administracji publicznej oraz inne organy lub podmioty uprawnione na podstawie odrębnych przepisów do reprezentowania Skarbu Państwa³⁰.

²⁸ Ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.).

²⁹ Ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 838 ze zm.).

³⁰ Ustawa z 16.12.2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 125 ze zm.).

Tym samym należy ustalić określony organ lub podmiot. W przypadku spółek kapitałowych oraz spółek osobowych są to organy określone w Kodeksie spółek handlowych. W razie głównego oddziału zagranicznego zakładu ubezpieczeń to prawo reprezentacji przysługuje łącznie dyrektorowi i jednemu z jego zastępców lub łącznie dwóm zastępcom dyrektora głównego oddziału. W tym przypadku jest to o tyle istotne, że również ubezpieczyciel może być stroną stosunku ubezpieczenia jako ubezpieczony, a nie tylko jako ubezpieczający.

Nieco bardziej skomplikowana, jak wspomniałem, jest sytuacja związana z reprezentacją występująca w spółce cywilnej. Spółkę cywilną reprezentuje każdy wspólnik i każdy wspólnik jest umocowany do reprezentowania spółki w takich granicach, w jakich jest uprawniony do prowadzenia jej spraw, chyba że odmienne postanowienia przewiduje umowa lub chwała wspólników (art. 866 k.c.). Natomiast granice prowadzenia spraw spółki określać będzie art. 865 k.c.³¹, co – jak widać – nie jest sprawą tak oczywistą, jeśli każdorazowo należałoby sięgać do przepisów regulujących funkcjonowanie określonych podmiotów i sposób ich reprezentacji.

Mając również na uwadze prawidłową reprezentację, nie należy zapominać o przypadkach, w których dany organ utraci możliwość reprezentacji określonego podmiotu lub zakres reprezentacji zostanie ograniczony. Można tu wskazać proces likwidacji i ustanawiania likwidatorów (m.in. art. 75, art. 276 § 1, art. 463 k.s.h.). W tym przypadku również pojawia się kwestia reprezentacji, gdyż ustawodawca zezwała na swobodne określenie sposobu reprezentacji przez likwidatorów (art. 75, art. 276 § 1¹, art. 463 § 3¹ k.s.h.). Ograniczenie możliwości reprezentowania

³¹ Zgodnie z brzmieniem przedmiotowego artykułu: „§ 1. Każdy wspólnik jest uprawniony i zobowiązany do prowadzenia spraw spółki. § 2. Każdy wspólnik może bez uprzedniej uchwały wspólników prowadzić sprawy, które nie przekraczają zakresu zwykłych czynności spółki. Jeżeli jednak przed zakończeniem takiej sprawy chociażby jeden z pozostałych wspólników sprzeciwi się jej prowadzeniu, potrzebna jest uchwała wspólników. § 3. Każdy wspólnik może bez uprzedniej uchwały wspólników wykonać czynność nagłą, której zaniechanie mogłoby narazić spółkę na niepowetowane straty”.

lub utratę możliwości reprezentowania przewidują art. 38a i 75 Prawa upadłościowego³².

Podkreślić należy, że wadliwa reprezentacja nie zawsze będzie pociągać za sobą nieważność umowy, gdyż zgodnie z art. 39 k.c. zależy to od potwierdzenia czynności przez osobę prawną, w której imieniu umowa została zawarta. Z praktycznego punktu widzenia sytuacja taka byłaby niekorzystna dla ubezpieczyciela, ponieważ w razie zawieszenia umowy osoba prawna może nie być zainteresowana jej potwierdzeniem, jeśli wypadek nie zaszedł. Z drugiej strony, osoba prawna będzie zainteresowana potwierdzeniem takiej umowy ze względu na możliwość uzyskania odszkodowania, jeżeli doszło do wypadku i szkody. Elementem niejako równoważącym tę sytuację jest możliwość wyznaczenia osobie prawnej odpowiedniego terminu na potwierdzenie umowy. Co istotne, znaczenie art. 39 k.c. zostało zawężone poprzez uregulowania zawarte w ustawie o Krajowym Rejestrze Sądowym³³. Wprowadza ona domniemanie prawdziwości danych wpisanych do rejestru. Kwestionowanie również tych danych przez podmiot wpisany do rejestru zostało zawężone, a także narzucony został obowiązek „dbałości o poprawność danych” (art. 17 u.KRS). Ponadto podmiot obowiązany do złożenia wniosku o wpis do rejestru nie może powoływać się wobec osób trzecich działających w dobrej wierze na dane, które nie zostały wpisane do rejestru lub uległy wykreśleniu z rejestru (art. 14 u.KRS). Oznacza to, że w określonych przypadkach umów tych nawet nie trzeba będzie potwierdzać, będą one ważne bez potwierdzenia.

Podsumowując powyższe, należy zauważyć, że w przypadku zarobku małoletniego w określonych sytuacjach piśmiennictwo dopuszcza możliwość dokonywania ważnych czynności prawnych. Wydaje się dopuszczać również zawarcie ważnych umów ubezpieczenia pomimo braku pełnej zdolności do czynności prawnych i braku ich potwierdzenia. Takie stanowisko nie wynika natomiast z przywołanego orzecznictwa. Co się tyczy osób prawnych, to ustawodawca jasno wskazuje, czy dany podmiot

³² Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2024 r. poz. 794 ze zm.).

³³ Ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 979 ze zm.).

posiada zdolność do czynności prawnych, a tym samym – czy może zawierać ważne umowy. Odrębną kwestią jest ewentualna prawidłowa reprezentacja określonego podmiotu.

3.2. Brak zdolności do czynności prawnych pozostałych podmiotów stosunku ubezpieczeniowego

Po zawarciu umowy ubezpieczenia mogą pojawić się czynności wymagające posiadania zdolności do czynności prawnych przez inne podmioty niż ubezpieczający czy ubezpieczony. Jej brak prowadzić będzie do odmowy lub wstrzymania wypłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela do czasu złożenia ważnego oświadczenia woli (jego potwierdzenia z uwagi na sankcję nieważności). Sytuacja ta dotyczy podmiotu stosunku ubezpieczenia, który celem otrzymania świadczenia od ubezpieczyciela będzie dokonywał określonej czynności prawnej. Może to mieć miejsce w razie zawierania ugody, na podstawie której ma być wypłacone odszkodowanie. Zmiana ta, tj. zmiana podstawy wypłaty odszkodowania, doprowadzi do sytuacji, w której ubezpieczony, który nie był stroną umowy (nie był ubezpieczającym), a więc nie musiał posiadać zdolności do czynności prawnych, a tylko zdolność prawną, teraz musi legitymować się zdolnością do czynności prawnych. Dodatkowo może pojawić się jeszcze jedna bardzo ważna kwestia związana z dokonywaniem niektórych czynności prawnych w imieniu osoby nieposiadającej zdolności do czynności prawnych lub wyrażeniem zgody na takie czynności. Przy zawieraniu ugód poza zgodą przedstawicieli takich osób, na przykład rodziców, niezbędna może okazać się zgoda sądu. Działanie opiekunów w pewnych okolicznościach może być uznane za wykraczające poza zwykły zarząd³⁴ w rozumieniu art. 101 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁵. Analogiczna sytuacja związana z przekraczaniem zwykłego zarządu będzie miała miejsce w przypadku kuratora lub opiekuna. Tym samym dla ważności ugody wymagana będzie zgoda

³⁴ Uchwała SN z 4.02.1997 r., III CZP 127/96, OSNC 1997/5, poz. 50.

³⁵ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.).

sądu. W przeciwnym razie w określonych przypadkach ubezpieczyciel będzie mógł powołać się na brak zgody sądu (nieważność umowy) jako przyczynę odmowy wypłaty odszkodowania (braku realizacji umowy) lub wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia z zawartej umowy do czasu potwierdzenia jej przez sąd. W razie natomiast wypłaty odszkodowania z zawartej umowy jako bezwzględnie nieważnej z ww. powodów ubezpieczyciel narażałby się na kolejne pozwy i obowiązek ewentualnych dopłat. Na tę kwestię zwracały uwagę również sądy w swoich rozstrzygnięciach³⁶. W szczególności dotyczy to sytuacji zawarcia umowy ze zrzeczeniem się części roszczeń, a więc w praktyce większości umów, gdyż zawierają one elementy zrzeczenia się roszczeń.

Reasumując powyższe, należy stwierdzić, że pomimo iż zdolność do czynności prawnych stron umowy ubezpieczenia wymagana jest dla zawarcia ważnej umowy ubezpieczenia, to nie wykluczałbym ważności takiej czynności dokonanej samodzielnie przez małoletniego (z zastrzeżeniami poczynionymi wcześniej odnośnie do stanowisk piśmiennictwa). Ponadto zdolność do czynności prawnych może być również elementem koniecznym w procesie likwidacji szkody i wypłaty odszkodowania dla innych podmiotów stosunku ubezpieczenia w umowach na cudzy rachunek. Podstawą bowiem wypłaty odszkodowania może być umowa zawarta z ubezpieczycielem. Umowy takie w określonych sytuacjach wymagać będą potwierdzenia przez sąd, w szczególności, jeśli wiążą się ze zrzeczeniem się części roszczeń przez małoletniego. Podkreślić jednak trzeba, że dla nieważności umowy relevantny będzie tylko brak zdolności do czynności prawnych stron umowy. Brak zdolności do czynności prawnych innych podmiotów stosunku prawnego ubezpieczenia w określonych przypadkach może stać się przyczyną odmowy wypłaty odszkodowania lub wstrzymania się z wypłatą. Umowy w pewnych sytuacjach byłyby nieważne.

³⁶ Wyrok SO w Poznaniu z 8.04.2016 r., I C 39/16, LEX nr 2040004: „Należy przy tym podkreślić, że o ile w przypadku pierwszej umowy zawartej w roku 2005, powód nie był należycie zastępowany (działająca za niego matka nie miała zgody sądu opiekuńczego na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu, jaką jest umowa ze zrzeczeniem się roszczenia), a przez to umowa nie była ważna (art. 101 § 3 k.r.o)”.

4. Brak kwalifikacji podmiotowej po stronie ubezpieczyciela

4.1. Brak zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej

Działalność ubezpieczeniowa została uregulowana w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Zgodnie z definicją legalną jest to wykonywanie czynności ubezpieczeniowych związanych z oferowaniem i udzielaniem ochrony na wypadek ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych (art. 4 ust. 1 u.d.u.r.). Wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na podstawie art. 7 ust. 1 u.d.u.r. zostało wyraźnie uzależnione od uzyskania zezwolenia organu nadzoru. Organem nadzoru dla działalności ubezpieczeniowej jest Komisja Nadzoru Finansowego³⁷. Zezwolenie wydawane przez KNF zgodnie z art. 165 u.d.u.r. dotyczy wykonywania działalności w zakresie jednej lub więcej grup ubezpieczeń, o których mowa w załączniku do tej ustawy. Obejmuje całą grupę ubezpieczeń, chyba że wnioskodawca występuje o zezwolenie obejmujące jedynie niektóre rodzaje ryzyka należące do danej grupy ubezpieczeń. Tym samym działalność określonego zakładu uzależniona została od zezwolenia i ograniczona jest do jego zakresu. Jest to o tyle istotne, że ustawodawca nie zezwala na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej, o której mowa w dziale I oraz w dziale II załącznika do ustawy (art. 9 u.d.u.r.). Powinno to prowadzić do wniosku, że brak zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej oraz działalność poza jego zakresem oznaczać będzie nieważność takiej umowy. Pomimo powyższego zakład ubezpieczeń może warunkowo zawierać umowy ubezpieczenia niewskazane w zezwoleniu. Wynika to wprost z brzmienia art. 167 u.d.u.r. Zgodnie z jego treścią zakład, który uzyskał zezwolenie na przyjmowanie do ubezpieczenia ryzyka podstawowego zaliczanego do jednej lub więcej grup ubezpieczeń, może ubezpieczać ryzyka zaliczane do innych grup, bez konieczności uzyskania zezwolenia dotyczącego takich ryzyk. Powyższe wymagać będzie spełnienia trzech przesłanek.

³⁷ Ustawa z 21.07.2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 135).

Po pierwsze, ryzyka te mają być związane z ryzykiem podstawowym. Po drugie, mają one dotyczyć przedmiotu objętego ubezpieczeniem od ryzyka podstawowego. Po trzecie, mają być objęte umową ubezpieczenia dotyczącą ryzyka podstawowego. Zakres zatem zezwolenia wskazuje również na możliwość rozszerzenia proponowanych przez ubezpieczyciela ubezpieczeń.

Jeśli natomiast chodzi o wymaganie zezwolenia, to dotyczy ono nie tylko krajowych zakładów ubezpieczeń (art. 162 u.d.u.r.), ale również zagranicznych. Chodzi tu o zakłady prowadzące działalność ubezpieczeniową w formie głównych oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń (art. 175, 176 u.d.u.r.). Są to podmioty z państw spoza Unii Europejskiej, gdzie analogiczne prawo zostało przyznane przedsiębiorcom polskim w kraju siedziby danego podmiotu zagranicznego. Nie dotyczy to państw należących do Światowej Organizacji Handlu (art. 176 u.d.u.r.)³⁸.

Zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej nie są wymagane w stosunku do zakładów ubezpieczeń państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Zakłady te mogą wykonywać działalność ubezpieczeniową na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeśli uzyskały odpowiednie zezwolenie na wykonywanie tej działalności w państwie, w którym mają swoją siedzibę (art. 204 u.d.u.r.). Przechodzą jedynie proces notyfikacji (art. 206 u.d.u.r.). Tym samym zezwolenie jest elementem istotnym dla prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Poza warunkiem prowadzenia działalności ubezpieczeniowej wyznaczać będzie zakres możliwych ryzyk do objęcia ubezpieczeniem.

Z zezwoleniem wiąże się sformułowanie zawarte w art. 805 § 1 k.c., gdzie definicja umowy ubezpieczenia odnosi się do zakresu działalności ubezpieczyciela. Była ona przedmiotem krytyki części piśmiennictwa. Pojawił się zarzut, że definicja ta jest niedopracowana. A. Chróścicki stwierdził, że niedopracowanie wynika z faktu, iż ustawodawca niepotrzebnie wprowadził dookreślenie w brzmieniu „ubezpieczyciela

³⁸ P. Czublun [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, red. P. Czublun, Warszawa 2016, s. 361.

działającego w zakresie swego przedsiębiorstwa³⁹. Argumentem przemawiającym za takim stwierdzeniem ma być fakt, że w podobnych umowach (jednostronnie kwalifikowanych), na przykład umowach rachunku bankowego, ustawodawca nie wprowadził takiego dookreślenia, co oznacza, że dookreślenie to nie jest konieczne i nie wnosi nic merytorycznego do definicji.

Mając na uwadze wspomniane zezwolenie, należałoby stanąć na stanowisku zgoła odmiennym. Takie dookreślenie jest swoistą „ramą” dla możliwości bycia umową ubezpieczenia dla danego ubezpieczyciela. Nie można pomijać faktu, że w zakres przedsiębiorstwa wchodzi wszelkie składniki majątkowe i niemajątkowe, w tym i zezwolenia. Zezwolenie KNF, jak wspomniałem, obejmuje zakres rzeczowy działalności zakładu ubezpieczeń, który nie może obejmować działalności, o których mowa w działach I i II załącznika do ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Nie każda zatem umowa ubezpieczenia może być zawarta przez ubezpieczyciela w zakresie jego przedsiębiorstwa, tj. w zakresie jego zezwolenia⁴⁰.

Na zakres zezwolenia organu wskazywał również M. Krajewski, uznając, że nie wszystkie umowy ubezpieczenia zawarte z ubezpieczycielem mogą być uznane za ważne⁴¹. Zgodnie z brzmieniem art. 805 k.c. chodzi tu o umowy zawarte w zakresie działalności przedsiębiorstwa. Skoro przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa spełnić określone świadczenie, tym samym wyjście poza jego zakres oznaczać powinno, że nie mamy do czynienia z umową ubezpieczenia w tym konkretnym przypadku.

³⁹ A. Chróścicki, *Umowa...*, s. 15; niejako odmiennie co do zamierzonego uregulowania B. Wojno, *Wpływ publicznoprawnego statusu zakładu ubezpieczeń na zawarcie i wykonanie umowy ubezpieczenia [w:] O dobre prawo dla ubezpieczeń. Księga jubileuszowa Profesora Eugeniusza Kowalewskiego*, red. E. Bagińska, W.W. Mogiński, M. Wałachowska, M.P. Ziemiak, Toruń 2019, s. 293.

⁴⁰ Dodać należy, że pomimo braku zezwolenia, z uwagi na brzmienie art. 167 ust. 1 u.d.u.r., poszerza się zakres ryzyk objętych ubezpieczeniem pomimo nieobjęcia ich wprost zezwoleniem.

⁴¹ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz. Art. 805–834 k.c.*, Warszawa 2004, s. 52.

Inaczej mówiąc, ubezpieczyciel nie może spełniać świadczenia, na które nie ma zezwolenia.

W kwestii umowy ubezpieczenia i zakresu przedsiębiorstwa wyznaczonego zezwoleniem wypowiedziała się również B. Gnela⁴², podkreślając ich wpływ na cywilnoprawne zobowiązania ubezpieczyciela zaciągnięte w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa⁴³. Ubezpieczyciel musi bowiem posiadać nie tylko zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej, ale także zezwolenie w grupie, której dotyczy zawierana umowa⁴⁴. Oznacza to, że omawiane dookreślenie jest zasadne i wskazuje, iż umowa ubezpieczenia to tylko taka umowa, w której ubezpieczyciel działa w zakresie swego przedsiębiorstwa⁴⁵, tj. wyznaczonym zezwoleniem organu nadzoru.

Odmiennie kwestię tę wydaje się postrzegać Z. Gawlik, uznając tę definicję za podkreślenie, że ubezpieczyciel w każdym przypadku zawarcia umowy ubezpieczenia robi to w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa⁴⁶. W mojej ocenie trudno to pogodzić z faktem, że wspomniany zakres działalności ubezpieczyciela, a nie tylko bycie ubezpieczycielem (jakimkolwiek, np. w zakresie ubezpieczeń na życie), determinował nam będzie ważną umowę ubezpieczenia. W ten sposób, w mojej ocenie, ustawodawca odmawia przymiotu umowy ubezpieczenia umowom, których ubezpieczyciel ze względu na ograniczenia ustawowe zawrzeć

⁴² B. Gnela, *Problem kwalifikacji stron umowy ubezpieczenia ze szczególnym uwzględnieniem ubezpieczającego* [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne*, red. B. Gnela, Warszawa 2011, s. 21.

⁴³ B. Gnela, *Konsumencki a ubezpieczeniowy reżim ochrony podmiotów stosunku ubezpieczenia* [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce. Wybrane zagadnienia prawne*, red. B. Gnela, M. Szaraniec, Warszawa 2013, s. 31.

⁴⁴ B. Gnela, *Konsumencki...*, s. 30, 31.

⁴⁵ Przedsiębiorstwo (art. 55¹ k.c.) jest zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej. Obejmuje ono m.in. koncesje, licencje i zezwolenia.

⁴⁶ Z. Gawlik [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, s. 1003: „dodano w art. 805 k.c. «w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa» dla podkreślenia, że ubezpieczyciel w każdym przypadku, gdy zawiera umowę ubezpieczenia czyni to jako podmiot profesjonalny w zakresie prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej”.

nie może (np. art. 9 ust. 1 u.d.u.r.). Podobnie w tej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy w sprawie nieposiadania zezwolenia na prowadzenie określonej działalności, uznając taką umowę za nieważną⁴⁷.

Wspomnieć również należy, że poza oczywistym brakiem zezwolenia może pojawić się problem z przypisaniem umowy do określonej grupy ryzyk. Błędne przypisanie umowy do określonego ryzyka, a w konsekwencji brak zezwolenia powinien skutkować nieważnością umowy. Kwestia ta była przedmiotem wypowiedzi piśmiennictwa⁴⁸ wskazującej na złożoność umów ubezpieczenia, co wpływa na prawidłowe przypisanie ich do określonej grupy ryzyk. Również sądy rozstrzygały o braku zezwolenia organu na określoną grupę ubezpieczeń, wskazując na pewne trudności i konieczność poszukiwania kryteriów odróżniających określone umowy⁴⁹. Powyższe problemy nie mogą jednak mieć decydującego wpływu na rozstrzygnięcie co do zasadności wprowadzenia do definicji umowy ubezpieczenia przedmiotowego dookreślenia, podobnie jak na uznawanie takich umów za nieważne. Należy więc uznać, że nie każda umowa ubezpieczenia będzie skutecznie zawarta z ubezpieczycielem, ale tylko umowa mieszcząca się w zakresie posiadanego zezwolenia. Wyjście poza ten zakres będzie powodowało nieważność umowy. Oznacza to, że elementem koniecznym dla ważności danej umowy ubezpieczenia będzie jej zawarcie w zakresie uzyskanego zezwolenia organu nadzoru. Stąd też ustawodawca zdecydował się na dookreślenie „w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa” w definicji umowy ubezpieczenia (art. 805 k.c.). Obecnie nie powinno zatem już budzić wątpliwości to dookreślenie zastosowane przez ustawodawcę.

⁴⁷ Wyrok SN z 26.11.2002 r., V CKN 1445/00, OSNC 2004/3, poz. 47: „w interesie kredytodawcy, jak i kredytobiorcy leży, aby ubezpieczenie kredytu bądź udzielenia gwarancji ubezpieczenia dokonał zakład ubezpieczeń, który ma zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej w tej dziedzinie, w przeciwnym razie takie czynności prawne są nieważne”.

⁴⁸ B. Wojno, *Wpływ braku zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej na obowiązek świadczenia ubezpieczyciela*, „Folia Iuridica” 2013/72.

⁴⁹ Wyrok NSA z 13.02.2002 r., III SA 1022/01, CBOSA: „kryteriów odróżniających ubezpieczenie na życie od pozostałych ubezpieczeń osobowych oraz ubezpieczeń majątkowych należy poszukiwać w Kodeksie cywilnym regulującym umowy ubezpieczenia”.

4.2. Cofnięcie zezwolenia na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej

Poza wydaniem zezwolenia ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej przewiduje możliwość jego cofnięcia. Tym samym powstanie brak określonego zezwolenia, który będzie powodował nieważność zawierania umów. Nie oznacza to jednocześnie, że umowy zawarte z ubezpieczycielem, któremu cofnięto zezwolenie, stają się nieważne. Cofnięcie zezwolenia nie musi również oznaczać cofnięcia w całości jego zakresu. Może dotyczyć tylko jednej z grup ubezpieczeń (art. 172 u.d.u.r.). Generalnie nieważność umów ubezpieczenia dotyczyć będzie umów zawartych lub przedłużanych po cofnięciu zezwolenia. Zgodnie z art. 173 ust. 1 u.d.u.r. po cofnięciu zezwolenia zakład ubezpieczeń nie może zawierać umów, przedłużać ich, obejmować ochroną nowych ryzyk, podwyższać sum ubezpieczenia oraz dokonywać zmian zwiększających odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń. W powyższych więc przypadkach ubezpieczyciel nie będzie posiadał wspomnianego przymiotu ubezpieczyciela działającego w zakresie zezwolenia organu⁵⁰, a więc umowy zawarte przez niego po cofnięciu zezwolenia staną się nieważne. Natomiast umowy, w których dokonano zmian polegających na przedłużeniu, zwiększeniu odpowiedzialności czy podwyższeniu sum ubezpieczenia, będą częściowo nieważne. Nieważność ta dotyczyć będzie zakresu, w jakim obejmują one zmiany wskazane w art. 173 u.d.u.r. Ponadto w przypadku cofnięcia zezwolenia naturalną konsekwencją będzie brak możliwości ubezpieczania określonych ryzyk związanych z cofniętym zezwoleniem, a które ubezpieczyciel mógł obejmować zgodnie z art. 167 ust. 1 u.d.u.r. Co istotne, przedmiotowa regulacja związana z cofnięciem zezwolenia i jego skutkami, pomimo enumeratywnego wyliczenia zakazów, jest niespójna. Powstaje problem możliwości podwyższenia sum ubezpieczenia z uwagi na redakcję punktu 5 w art. 173 ust. 1 u.d.u.r. w stosunku do punktu 4 w tym samym ustępie. Ustęp 4 przywołanego artykułu wyraźnie wskazuje na brak możliwości podwyższenia sum ubezpieczenia w zawartych umowach, a art. 173 ust. 1

⁵⁰ Nie dotyczy to umów zawartych przez ubezpieczyciela, gdzie wprawdzie cofnięto zezwolenie, lecz w których nie dokonywano zmian. Umowy te są nadal wykonywane. Cofnięcie zezwolenia nie oznacza nieważności umów wykonywanych.

pkt 5 u.d.u.r. nie zezwala na dokonywanie zmian umów ubezpieczenia zwiększających odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń innych niż podwyższanie sum ubezpieczenia. Użycie więc w pkt 5 sformułowania „innych niż podwyższanie sum ubezpieczenia” wskazuje na możliwość podwyższania, co w treści pkt 4 jest zabronione. Tym samym nie jest jasne, czy zwiększenie sumy ubezpieczenia w tej sytuacji dawałoby podstawę do stwierdzenia nieważności umowy w tej części, czy taka zmiana byłaby ważna.

Konsekwencją cofnięcia zezwolenia jest także automatyczne przekształcenie umów zawartych na czas nieokreślony w umowy zawarte na czas określony 12 miesięcy, liczony od dnia cofnięcia zezwolenia (art. 173 ust. 3 u.d.u.r.). W takiej sytuacji ubezpieczony może rozwiązać umowę w drodze porozumienia przed upływem 12 miesięcy lub też wypowiedzieć umowę w trybie natychmiastowym. Powyższe oznacza, że umowy uprzednio zawarte są wykonywane dalej, a umowy nowo zawarte lub modyfikowane w granicach treści art. 173 ust. 1 u.d.u.r. pociągają za sobą nieważność całej umowy lub nieważność dokonanej modyfikacji (art. 58 § 1 k.c., poza nakreśloną wątpliwością wynikającą ze sprzeczności treści art. 173 ust. 1 pkt 4 i art. 173 ust. 1 pkt 5 u.d.u.r.).

Podsumowując powyższe, należy zaznaczyć, że, po pierwsze, ważne umowy ubezpieczenia to umowy zawarte zgodnie z zezwoleniem organu nadzoru. Po drugie, wydane zezwolenie przez organ nadzoru może zostać cofnięte. Taka sytuacja prowadzi do nieważności umowy lub jej części, w zależności od tego, czy chodzi o dokonywanie zmian, czy o zaciąganie nowego zobowiązania. Nie jest natomiast jasna sytuacja związana z podwyższeniem sumy ubezpieczenia w razie cofnięcia zezwolenia. Wynika to z faktu, że treść art. 173 ust. 1 u.d.u.r. w tym zakresie wydaje się wewnętrznie sprzeczna⁵¹ lub co najmniej niedopracowana. Kwestia ta wymaga interwencji ustawodawcy, ponieważ z jednej strony art. 173 ust. 1 pkt 4 u.d.u.r. nie zezwala na podwyższanie sum ubezpieczenia, z drugiej – art. 173 ust. 1 pkt 5 u.d.u.r. nie zezwala

⁵¹ Zob. A. Czajkowska, B. Kozłowska-Chyła, P. Wajda [w:] *Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz*, red. P. Wajda, M. Szczepańska, Warszawa 2017, s. 619.